

історії України. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2008 – 128 с. **8.** Афанасьєв А. Педагогічні основи військово-патріотичного виховання військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України / А. Афанасьєв – К., 2005. – 266 с. **9.** Пласт – Національна скаутська організація України [Електронний ресурс] // Пластовий портал. – Режим доступу: <http://www.plast.org.ua/plast/fact-list/>. – Назва з титул. екрану. **10.** Робоча група з питань патріотичного виховання молоді при апараті РНБО ініціює розробку загальнодержавної концепції патріотичного виховання молодих людей [Електронний ресурс] // Рада національної безпеки і оборони України. – Режим доступу: <http://www.rainbow.gov.ua/news/450.html>. – Назва з титул. екрану.

УДК 323:37.01

ОСВІТА В СУСПІЛЬСТВІ ЗНАНЬ

Карацук М. Г.

У статті досліджуються перспективи розвитку освіти у суспільстві знань. Аналізується вплив економіки та соціуму на освіту. Розкриваються сутнісні виміри логіки розвитку освіти.

Ключові слова: освіта, знання, інформаційне суспільство, економічні зміни.

This article is favored to researching the perfectives of the development of education in the society of science; to analyzing the influence of economy and society on education; to outlining the basic views of the logic of the development of education.

Keywords: education, knowledge, information society, economic changes.

Більшість дослідників вважають, що основним ресурсом розвитку майбутнього суспільства будуть знання. Саме тому актуалізуються питання освіти. Від того, як це питання буде вирішено, залежить, яким буде майбутнє суспільство. Гіпотеза стосовно становлення «суспільства знань» може так і залишитися гіпотезою. На зламі тисячоліть ситуація у вітчизняній системі освіти вимальовує наше майбутнє як варварство, що буде згадувати гіпотезу про «суспільство знань» як втрачену назавжди можливість. Тому сьогодні від вирішення проблем освіти залежать реальні перспективи нашого майбутнього.

Проблема освіти особливо загострюється у кризові моменти. Старі напрямки та цілі, легітимізовані суспільством, перестали

бути дієвими разом із трансформацією, перетворенням того суспільства, що раніше їх легітимізувало. Звичайно, подібні процеси супроводжуються ревізією педагогічних методів та технологій. Однак зосередження уваги на цьому аспекті проблеми є компенсацією незворотності та приреченості на вирішення «останнього» питання освіти – смислу та мети.

Без вирішення цього питання неможливо визначити ані стратегію підвищення якості освіти, ані її критерії. Іншими словами, сьогодні доля освіти залежить від глибини постановки та вирішення питання: «Що таке освіта?». У ситуації кризи ми більше не можемо вдовольнитися наявними відповідями, тому що всі готові відповіді тільки поглиблюють кризу. Розуміння суті освіти, внутрішньої логіки її становлення дасть можливість свідомо, цілеспрямовано покласти орієнтири її трансформації. В такому випадку зміни вітчизняної системи освіти будуть визначатися не політичною або економічною доцільністю, а іманентною логікою процесу.

Соціум у всі часи впливав на критерій визначення якості освіти та її сутності. Освіта та суспільство тісно взаємопов'язані. Безвідносно до вирішення проблем суспільства неможливо вирішити проблеми освіти. Звідси зрозуміло, що становлення «нового» суспільного порядку не може не впливати на зміни в освітньому просторі. Від того, яким буде це суспільство, залежить, що ми будемо вважати метою освіти. Як повітряний стовбур тисне на людину, так і соціальні детермінанти тиснуть на освіту, претендуючи на статус основного замовника «освітніх послуг».

Зв'язок між освітою та суспільством відбувається у двох напрямках. Однак очевидною є провідна роль суспільства у цьому тандемі. Саме його вплив є явним, артикульованим і фіксується у своєму результаті. Тиск зовнішніх соціальних сил набуває різноманітних форм. Соціум намагається закріпити свій стан через формування «суспільно корисних» громадян. Освіта тут виявляється незамінним засобом сомовітворення. Держава прагне легітимізувати своє існування за допомогою ретрансляції певної ідеології через систему освіти. Домінантний принцип емпіричного буття відтворює себе у способі організації освітньої діяльності. В межах освіти тоді закріплюється той принцип буття, що панує безпосередньо в «житті». Безперечно, що освіта детермінується станом наявних суспільних відносин, способом суспільного виробництва, однак не варто применшувати зворотній, неявний, «сповільненої дії» вплив освіти на суспільство.

Однобічний погляд на взаємозв'язок освіти та суспільства перетворює першу на виконавця зовнішнього замовлення. У цьому випадку єдиною функцією освіти повинне бути виготовлення «потрібного індивіда». Освітній бестіарій вже переповнений

подібними вихованцями: соціалістичною або радянською людиною, економічною або соціальною людиною та іншими. Саме у їхній вузькій спеціалізації приховується причина «застарівання знань». Змінюються потреби сьогодення, і вузька спеціалізація вихованців бестіарію застаріває та стає непридатною до використання. Їх вихідне спрямування на адаптацію та «продажність» у світі, що постійно змінюється, іманентно містить приреченість бути несучасним, не модерним, а тому і приреченість до перманентної модернізації. Однак, зі слів П. Друкера, досвід свідчить, що стрімка стратегія розвитку є безперспективною. «Протягом 200 років жодна країна не досягла економічної могутності, рухаючись слід у слід попередніх лідерів. Усі починали з чогось, що було на той час новим, – хай то виробництво чи розподіл» [1, 24]. У межах економічної теорії вважається, що перемагає не той, хто прагне робити краще, а той, хто прагне робити інакше. Це актуалізує проблему творчості в сучасному світі. Якість освіти залежить від її здатності ввести творчість в освітній простір як загальний та природний спосіб людського існування.

Освіта як транслятор наявного стану речей існує не як продукування творчого начала, а скоріше як відтворення та фіксування репродуктивних функцій людини. Світ загалом та економіка зокрема вимагають творчої людини, а освіта спрямована на підготовку «людини корисної», тобто на формування заданої кількості та конфігурації корисних якостей. Якщо творчість орієнтована на самовизначення, то «людина корисна» орієнтована на старанне відтворення запрограмованих інструкцій та алгоритмів. Іншими словами, якщо творчість передбачає свободу, то «людина-функція» – авторитаризм та догматизм. Без творчого начала освітній простір приречений випускати старанних виконавців, хоча майбутнє вимагає творців.

Якщо освіта перетворюється на «ринок освітніх послуг», проблема якості освіти вирішується відповідно до тих самих закономірностей, що діють у сфері послуг. «Оцінку якості програми бізнес-освіти дає її споживач: або окремих слухач, або організація – замовник відповідної програми» [2, 122]. Здавалося б, цей висновок не повинен викликати заперечень, однак навіть у рамках бізнес-освіти, яка дуже тісно інтегрована в економіку, виникають сумніви щодо цього. Професор С. Р. Філоненко у колективній монографії «Бізнес-освіта: специфіка, програми, технології, організація» стверджує, що не варто так спрощувати питання щодо якості освіти. Справа в тому, що споживач освітніх послуг не в змозі оцінити їхню якість з точки зору змістовності. Відкидаючи абстрактний «контроль якістю», Філоненко погоджується з доцільністю контролю якістю «з боку професійної спільноти». «Однак цей контроль виявляється

ефективним лише у тому випадку, якщо професійна спільнота сформована та існують чіткі критерії оцінки програм» [2, 122]. Окрім зазначених проблем існує ще одна – відсутність автономії професійної спільноти, особливо гостро вона відчувається в межах вітчизняної системи освіти. У майбутньому якість освіти буде безпосередньо залежати від міри автономності вищих навчальних закладів та всіх суб'єктів освітнього процесу. Без зміни командно-адміністративного способу організації освітнього простору про майбутнє якісної освіти можна забути.

Дрейф освіти в бік «ринку освітніх послуг» є очевидним. Якість освіти в такому випадку буде визначатися конкурентоспроможністю випускників на ринку праці. Тому логіка розвитку та трансформації освіти буде задаватися ринком. Однак навіть вплив економіки як основного «замовника» якісної освіти майбутнього не є однозначним у суспільстві знань. Зворотній взаємозв'язок тут діє так само, як і у випадку взаємозв'язку освіти та суспільства. Доля освіти тісно пов'язана з долею суспільства та економіки. На думку П. Друкера, «подальший розвиток вимагає освітньої бази, яку можуть собі дозволити далеко не всі країни, що розвиваються. Нині її швидке створення є наріжним каменем економічного розвитку» [1, 24]. Дослідження майбутнього якісної освіти потребує усвідомлення тенденцій розвитку економіки та суспільства.

Починаючи з другої половини ХХ століття під впливом сучасної інформаційної революції людство вступило в якісно новий етап розвитку. Саме в цей період у науковій літературі почали широко вживатися поняття «постіндустріальне суспільство», «інформаційне суспільство», «суспільство знань». Авторами концепції «індустріального суспільства», яка була популярною в 60-ті роки минулого століття, були американський економіст і політолог У. Ростоу [3] і французький соціолог Р. Арон [4]. у праці «Стадії економічного зростання» Ростоу виокремив п'ять основних стадій становлення і розвитку сучасного суспільства: 1) традиційне суспільство з примітивною технологією, де переважають землеробство і родинно-кланові зв'язки; 2) перехідне суспільство як реакція відсталого Периферії на розвиток передових країн Центру; 3) злет, пов'язаний з індустріалізацією, урбанізацією і накопиченням; 4) рух до зрілості багатогалузевої і технологічної структури економіки; 5) суспільство масового споживання, де економічна структура зміщується в напрямку сфери послуг і виробництва споживчих товарів тривалого користування. Пізніше він відзначив і шосту стадію – «пошуку якості» соціального життя [3]. Вищі фази, на думку Ростоу і Арона, досягнуті Північною Америкою, а країни Західної Європи рухаються до п'ятої стадії, що для решти країн є близькою або далекою перспективою.

Свій дальший розвиток концепція «індустріального суспільства» одержала в концепції «постіндустріального суспільства», яка зародилася на початку 70-х років минулого століття. Найвідомішими її представниками є Д. Белл, Е. Тоффлер, З. Бжезинський (США), Ж. Фурастьє, А. Турен (Франція) та ін. Характеризуючи сутність нової концепції, Д. Белл писав: «постіндустріальне суспільство... це новий принцип соціально-технологічної організації західного суспільства; це новий принцип соціально-технологічної організації і новий спосіб життя, який витісняє індустріальну систему так само, як вона сама витіснила колись аграрну» [5].

Найважливішою ознакою постіндустріального суспільства Д. Белл вважає вступ людства в інформаційну еру: «Це означає не просто розвиток способів комунікації, що існували раніше, а викликає до життя нові принципи соціальної і технологічної організації... Нова інформаційна ера базується не на механічній техніці, а на «інтелектуальній технології», що дозволяє нам говорити про новий принцип суспільної організації і соціальних змін. Це також ставить у центр теоретичне знання як головне джерело оновлення і зміни природи технічного прогресу. Так само це робить значущою й ідею глобалізації, концепцію, яка докорінно відрізняється від сучасних уявлень про міжнародну економіку, і ставить перед кожною державою зовсім нові проблеми» [5, 303].

Д. Белл, характеризуючи головні риси постіндустріального суспільства, відзначає такі явища:

- зростання класу носіїв знання (технічних спеціалістів і професіоналів), який стає найчисельнішою соціальною групою;
- поява ситусів як політичних одиниць, під якими він розуміє вертикально розташовані соціальні одиниці, виділяючи 4 функціональних ситуси (науковий, технічний, адміністративний і культурний) і 5 інституціональних (економічні підприємства, державні установи, університети і науково-дослідні центри, соціальні комплекси, армія);
- меритократія: в постіндустріальному технологічному суспільстві людина може посісти престижне становище відповідно до своєї освіти і кваліфікації [5, 308].

На думку Д. Лайона, «інформаційне суспільство» виражає ідею нової фази в історичному розвитку передових країн – тобто не перехід до «постіндустріального» суспільства, а створення нового соціального зразка. Цей процес «інформатизації» зачіпає усі сфери суспільної діяльності: від повсякденного життя до міжнародних відносин, від сфер дозвілля до виробничих взаємин. Гіпотеза 60-х років про те, що політичні рішення можуть бути комп'ютеризовані, сьогодні стає фактом [6, 367].

На відміну від Д. Белла та інших основоположників концепції інформаційного суспільства, деякі вчені інформаційне суспільство визначають дещо спрощено – як суспільство, в якому економічний розвиток, соціальні зміни, якість і спосіб життя залежать від наукового знання і способу експлуатації інформації, а прояви його характеризують за такими критеріями:

- технологічний – інформаційна технологія широко застосовується у виробництві, установах, системі освіти і в побуті;

- соціальний – інформація виступає важливим стимулятором зміни якості життя, формується і утверджується «інформаційна свідомість» при широкому доступі до інформації;

- економічний – інформація є ключовим фактором в економіці як ресурс, послуги, товар, джерело доданої вартості і зайнятості;

- політичний – свобода інформації веде до політичного процесу, який характеризується активною участю і консенсусом між різними класами та соціальними прошарками населення;

- культурний – визнання культурної цінності інформації сприяє утвердженню інформаційних цінностей в інтересах розвитку окремого індивіда і суспільства в цілому [7, 67].

У стратегічних документах різних зарубіжних країн інформаційне суспільство розглядається з різних точок зору, як:

- закономірний, неминучий етап постіндустріального розвитку більшості країн у XXI столітті, нова суспільна формація;

- один з глобальних викликів, що вимагає активної участі держави, ділових і наукових кіл, кожної людини, їх адаптації до умов масового використання інформаційних технологій у різних сферах життя суспільства;

- економічна категорія, що відображає збільшення кількості зайнятих в інформаційному секторі економіки;

- технологічна тенденція, пов'язана з поширенням мережових технологій у житті людей.

Суспільство, контури якого тільки проявляються, буде характеризуватися новим особливим місцем у ньому інформації і знання. Вже сьогодні в найбільш розвинутих країнах основні галузі промислового і сільськогосподарського виробництва, зв'язок і комунікації, побут і розваги, освіта і духовне життя міцно спираються на досягнення фундаментальних наук, стаючи більш наукомісткими. Пошук, створення і збереження, смислової трансформація, тиражування і поширення знань займає дедалі важливіше місце в діяльності людей. Інформація стає цінним продуктом і основним товаром.

Високі технології (електроніка, інформатика, космічне виробництво, біотехнології тощо) виводять виробництво на новий,

принципово відмінний рівень. Створення цих технологій цілком можна охарактеризувати як революцію, тобто радикальне якісне перетворення стосовно Людства і Природи. Увесь світ виробництва, вступивши у фазу революційних змін, різуче змінює свій вигляд. Міняється співвідношення виробництва благ і сфери послуг на користь останньої. Знижується питома вага важкої промисловості. Тверді вертикальні моноструктури замінюються територіально розсіяними виробничими мережами. Інтелектуальна діяльність зазнає всебічної «технологізації». Комп'ютерні технології розширюють можливості мислення, створюючи передумови для творчих злетів.

Отже, є підстави стверджувати, що саме концепція «постіндустріального суспільства» стала методологічною основою розробки теорії «інформаційного суспільства». Вона стала хоча й відносно схематичним, але водночас реалістичним нарисом історичного шляху, пройденого людством, а також і ескізом майбутнього соціального стану, перехід до якого нині відбувається.

Визначна роль у розробці теорії інформаційного суспільства належить Е. Тоффлеру. У своїх творах «Шок майбутнього» (1972) [8], «Третя хвиля» (1980) [9], «Метаморфози влади» (1990) [10] він послідовно доводить, що людство переходить до нової технологічної революції, тобто на зміну Першій хвилі (аграрної цивілізації) і Другої (індустріальна цивілізація) приходить нова, яка веде до створення постіндустріальної цивілізації. Чергова хвиля, на переконання Е. Тоффлера, є грандіозним поворотом історії, величезною трансформацією соціуму, всебічним перетворенням усіх форм соціального та індивідуального буття. Розглядаючи історію як безперервний хвильовий рух, Е. Тоффлер аналізує особливості майбутнього світу. Економічним кістяком стануть, на його думку, електроніка і ЕОМ, космічне виробництво, використання глибин океану і біоіндустрія. Це і є Третя хвиля, яка завершує аграрну і промислову революції [10, 4].

«Третя хвиля», за Е. Тоффлером, – це і є «інформаційне суспільство». Воно викликане повсюдним поширенням комп'ютерів, турбореактивної авіації, гнучких технологій. В інформаційному суспільстві складуться нові види сім'ї, стилі роботи, життя, нові форми політики, економіки і свідомості.

Віками і століттями головними ресурсами народів були сила і багатство. Наш час, стверджує Е. Тоффлер, викликав до життя новий ресурс – інформацію і знання, які стали визначальними [11, 114]. З'являються нові вимоги до освіти, підвищується попит на спеціалістів, що здатні продукувати, керувати та ефективно використовувати знання та інформацію. Отже, становлення

суспільства знань актуалізує проблеми освіти. Однак знання та інформація не є самоцінними – вони є засобом досягнення економічних цілей. Соціальна детермінація освіти поступається місцем економічним детермінантам. Інакше кажучи, відбувається дифузія економічних та соціальних детермінант. Хоча не все так просто.

Подібно до того, як колись католицизм, втративши свою велич не тільки де-факто, а й де-юре, спробував уникнути падіння у тотальну секуляризацію далеко не християнським оскалом інквізиції, так і сьогодні, напередодні становлення посткапіталізму та постекономічного суспільства, економічне особливо наполегливо намагається уникнути падіння у вимір «пост-». Фінал «економічного імперіалізму», не бажаючи впізнати себе як «епілог», силкується бути «прологом». Однак, якщо «пост-» як перехід в іншу якість не наздожене тотальне підпорядкування суспільного буття економіці, тобто ціле не отримає влади над своєю частиною, тоді кольором «епілогу» забарвиться становлення самого цілого.

У рамках індустріальної економіки формується жорстка прагматична орієнтація на використання. Об'єктом використання стає все: від людини, культури та історії аж до Всесвіту. Повнота відношень індивідів відображає інше відношення корисності та використання. Шлях до тріумфу економіки пролягав через редукцію індивіда до його економічної проекції. Тріумф економіки обертається поразкою людини.

Процес глобалізації й активної взаємодії різних економік призводить до поширення уніфікованих норм поведінки та способів життя, які сформувалися в Європі в рамках індустріального способу виробництва. Для останнього характерно, що людина у процесі виробництва перебуває «при машині», як провідник анонімної, байдужої суспільної сили. Тут зайвою є унікальність та творчість індивіда – він, навпаки, повинен максимально «прибрати себе», перетворюючись на транслятора анонімної сили готового знання. Така діяльність постає як послідовність операцій відповідно до заданого алгоритму, тому не потрібно освоювати зміст діяльності в цілому.

Граничний розвиток подібних тенденцій впритул підводить сучасність до «кінця економічного». «Маса перевела споживання у площину, де його рівень стає показником статусу та престижу, де воно виходить за усякі розумні межі чи симулюється ... маса руйнує економіку, виступає проти «об'єктивного» імперативу потреб та раціонального контролю за намірами та прагненнями. Економічне, майже не обмежене, отримавши непритаманну собі спрямованість, перетворившись на магічний ритуал та театралізовану виставу, доведене масами до стану пародії на самого себе, – це економічне вже

сьогодні втратило всю свою раціональність, вже сьогодні переживає свій кінець» [12, 54-55]. Економіка, наближаючись до своєї межі в рамках індустріального способу виробництва, досягає колосального рівня впливу на життя людей. Згадаймо ідеї про виробництво самого попиту та «переформування» індивідуальних схильностей, прагнень у потрібному напрямку. З одного боку, вона чимраз більше детермінує індивіда, позбавляючи його самої можливості критично осмислити своє положення і тим самим протистояти «економічному імперіалізму». З іншого – наближаючись до своєї межі, економіка сама породжує можливість якісного подолання самої себе. Ця можливість міститься у значенні особистості як необхідного фактора переходу індустріальної економіки в постіндустріальну. Справа у тому, що динамізм сучасного світу ґрунтується на творчому потенціалі особистості. Інноваційна економіка, про яку так багато говорять в Україні, немислима в умовах, коли людина залишається гвинтиком, функцією певного етапу виробництва.

Прагматизм та корисливий раціоналізм, жорстка обмеженість нагальними потребами позбавляли людину необхідності у творчій діяльності. Як ми вже зазначали, творчість не потрібна та зайва. Наприкінці ХХ ст. ця метапрагматичність відчувається вже як пастка, як криза. Ще раніше потребу звільнення людини від необхідності бути функцією відчули засновники теорії постіндустріального суспільства. Справа у тому, що разом з інформаційною революцією від «пересічного робітника» все більше вимагається не бути «при машині», але бути поряд із цілісним виробництвом, змінювати програму автоматичних систем у самій їхній суті, здійснювати *самоспрямованість* своєї діяльності. «Спеціаліст щораз менше повинен безпосередньо брати участь у напівфабрикатному виробництві, він стає поряд з виробництвом, і його основна людська роль – постійно змінювати сам характер та напрям виробництва в цілому, тобто постійно переосмислювати весь свій теоретичний та практичний багаж» [13, 340]. Ці міркування належать російському філософу В. С. Біблеру, однак майже ідентичні слова ми знаходимо в книзі Б. Гейтса «Бізнес зі швидкістю думки»: «робітник однієї операції» – це єдине, що ще залишається нам зі спадку старої індустріальної епохи. В сучасній компанії кожен повинен брати участь у процесі загалом – від першого етапу до останнього» [14, 298]. Необхідність зміни положення людини в процесі виробництва та її відношення до цього процесу усвідомлюється не тільки теоретиками, а й стає аксіомою менеджерів-практиків сучасного бізнесу. Потреба в інноваційній економіці породжує потребу в неекономічній людині.

За допомогою єдиної інформаційної мережі здійснюється обмін думками та діяльністю з людьми, що просторово віддаленні.

Спілкування можливе не тільки через континенти, але головне – через століття, на межі культур, тобто у засвоєнні загальної праці за схемою «N (те, що зробило та зрозуміло усе людство) + 1 (те, що зрозумів, винайшов тільки Я – цей індивід)» [13, 344]. А це вже творчість як основа інноваційної економіки. Саме тому людина, її творча діяльність постають як рушійні чинники розвитку сучасного світу.

Подібну ситуацію, що охопила весь світ, Т. Фрідман характеризує як процес вирівнювання світу. Він розглядає сучасність як «плаский світ». Завдяки інформаційним технологіям «ігровий майданчик став рівнішим», і це означає, що сьогодні більшість країн «отримали таку можливість конкурувати на ринку інтелектуальної праці, якої раніше ніколи не мали» [15, 12]. Однак Біблер ставить цю проблему більш радикально: його цікавить вирівнювання не тільки у географічній площині, не тільки спілкування та обмін думками через континенти. Важливішим є питання, чи стане світ більш тісним і в часі, тобто чи буде основою людської діяльності культура як результат та форма буття загальної праці, як основа творчої діяльності. Вирівнювання світу внаслідок глобалізації може трактуватися як нівелювання або як універсалізація. Горизонталь та вертикаль, інтенсифікація та екстенсифікація, і врешті-решт майже забуті «бути або мати» Е. Фрома можуть виступати символами шляхів глобалізації. Глобалізація економіки вирівнює конкурентне поле, чим змушує людину оволодівати здатністю творити. Проте так само вона призводить до становлення у світі «економічного імперіалізму» з його ставленням до культури та творчості як до засобу.

Однак чому ж «економічному імперіалізму» іманентна проблема творчості? Очевидно, що чим більше ускладнюється система жорстких залежностей поведінки індивіда від панівної дисципліни виробництва, чим більше він екстериоризує свій контроль над соціальним процесом, тим помітнішою стає і зворотна залежність – залежність нетворчих функцій усього соціального цілого від справжньої творчості [16, 88]. Індустріальна економіка підійшла до тієї межі, де подальший розвиток безпосередньо залежить від розвитку творчих сил людини.

Доля економіки, соціуму та освіти виявляється тісно переплетеною. Вирішення проблем освіти залежить від того, що буде визначати логіку її розвитку. Враховуючи тенденції становлення суспільства знань та відповідного йому домінуючого способу виробництва, можна припустити, що майбутня якісна освіта буде мати два вектори спрямування. Причому кожен з напрямків матиме власний критерій якості освіти залежно від мети та способів її досягнення – індустріальний та постіндустріальний.

Формування суспільства знань не гарантує знищення, зняття попереднього ступеня розвитку суспільства. Суспільство знань – це не наступна суспільно-економічна формація. Воно буде існувати поряд з індустріальним суспільством та індустріальним способом виробництва. Тому й освіта в майбутньому буде спрямована на задоволення цих двох, у дечому протилежних, способів розвитку суспільства.

Економізація суспільного буття триватиме разом зі становленням суспільства знань. Інформація і знання є ресурсом економічного розвитку, а значить не є самоцінними. Вони втягуються в орбіту економічної діяльності як засіб для досягнення мети, що є зовнішньою стосовно них. Таким чином освіта підпорядковується цілям та завданням економіки – відбувається економізація освіти, комерціалізація виступає одним з моментів цього процесу. Під впливом потреб економіки формується бізнес-освіта, що є звичайним явищем у США та країнах західної Європи і стає актуальною на наших теренах. Суспільство знань влітається у товщу «суспільства споживачів», користаючись знаннями та накопиченим загальнолюдським досвідом. «Суспільство споживачів» прагне здобувати якісну освіту, максимально адаптовану до потреб ринку. Звідси ідеалізація бізнес-освіти – освіта як бізнес та освіта бізнесу виявляються двома проявами одного і того ж. Тож прагнення вчити продавати та продавати вміння вчити не протилежні, а доповнюють одне одного. Продавати та навчати у певному ракурсі зливаються в єдине ціле і «продажність» освіти та «продажність» її випускників виявляються найголовнішим критерієм якості освіти. Ця тенденція буде зберігатися і в майбутньому.

Однак сьогодні економіка вже не вичерпується всеохопною «продажністю» та утилітарністю, – вона містить у собі суперечність, для вирішення якої необхідно вийти за межі економіки. Індустріальний спосіб виробництва відтворював у рамках освіти вузькоспеціалізовані, «технологічні» здібності. Уся повнота людської дійсності залишається за межами сфери інтересів такого типу виробництва. Тому освіта, що детермінується індустріальною економікою та індустріальним соціумом, покликана «виготовити» корисну людину. Такі тенденції є загальноприйнятими в нашому суспільстві. Освіта сприймається як універсальна підготовка для максимально ефективної адаптації в існуючі соціально-економічні відносини. Однак знову постає питання: як досягти інноваційних змін економіки та суспільства, якщо освіта відтворює логіку наявного стану речей? За таких умов освіта спрямована не у майбутнє, не на розвиток, а на консервацію панівного принципу буття та на його відтворення.

Освіта майбутнього повинна буде орієнтуватися на розвиток творчих здібностей людини, що призведе до актуалізації людського начала. Сама економіка сприятиме цьому. Формується потреба «перекваліфікації» старанного виконавця, ефективної найманої робочої сили у творчу людину. Важливим прикладом усвідомлення цього є праця П. Друкера «They're not employees, they're people» (Вони – не наймані працівники, вони – люди) [17]. Те, про що вже давно говорить філософія освіти, стало реалією ринку праці. Перспектива очевидна: творча здібність, «універсальний розум чи професійний кретинізм – ця антитеза очевидна сьогодні будь-якому споживачу розуму» [18, 196]. Звичайно, що внаслідок потужного впливу індустріальної ідеології буде користуватися попитом «професійний кретинізм». Споживач освітніх послуг сам прагне бути зведеним до функції, його мрія – бути максимально пристосованим для використання. Біда в тому, що йому видається, немовби для цього необхідно культивувати тільки ту здібність, за яку безпосередньо платить роботодавець. Нібито уся товща людської культури абсолютно відсутня у цих професійних здібностях та компетенції, нібито вони виростають на порожньому місці. І питання не у вузькості професійних знань, а у бідності їх змісту. Споживач прагне засвоїти рівно стільки, скільки йому необхідно для того, щоб можна було використати знання, уміння та навички і бути самому придатним для використання.

Освіта, що буде керуватися і надалі принципом корисності, потраплятиме у все більшу залежність від освіти, що спрямована на всебічний розвиток людини, для якої знання, культура та праця не будуть виключно засобом для отримання прибутку. Саме ці люди будуть рухати економіку і суспільство до змін та задовольняти потребу споживачів у безперервній освіті. Якісна освіта майбутнього буде готувати тих, хто зможе навчати та саморозвиватися. Для цього освіта повинна віднайти іманентну логіку свого розвитку та визначитися з метою своєї діяльності. Соціум та економіка виступають тут нехай і важливими, однак вторинними факторами. Людська особистість і міра її розвитку – головний критерій якісної освіти майбутнього.

1. Друкер П. Менеджмент и работа мира // Мысль. – Январь. – 2008. – №1 (24) с. 2. Бизнес-образование: специфика, программы, технологии, организация / Под общ. Ред. С. Р. Филоновича. – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2004. 3. Rostow W. Stages Origins of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto. Cambridge, 1960. 4. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. – М.: Текст: Лит.-изд. студия «РИФ», 1993. 5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования: Пер. с англ. – М.:

Академия, 1999. **6.** Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. **7.** Лях В. Постіндустріальне суспільство як парадигма соціального розвитку: проблеми і перспективи // Генеза. – 1994. – №1. – С. 61-79. **8.** Тоффлер О. Футурошок. – СПб.: Лань, 1997. **9.** Тоффлер О. Третя хвиля. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. **10.** Тоффлер Э. Метаморфози влади. – М.: АСТ, 2002. **11.** Тоффлер О. Проблемы влади на порозі ХХІ века // Свободная мысль. – 1992. – № 2. – С. 113-120. **12.** Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального. – Екатеринбург, 2000. **13.** Библер В. С. На гранях логики культуры. Книга избранных очерков. – М., 1997. **14.** Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли. Изд. 2-е, исправленное – М.: Эксмо, 2007. **15.** Фридман Т. Плоский мир: Краткая история ХХІ века. – М.: АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2006. **16.** Батищев Г. С. Творчество и рациональность // Человек, наука, творчество. – М., 1967. **17.** Друкер П. Они – не наемные рабочие, они – люди // Российский журнал менеджмента, 2004. – Т.2. – №2. **18.** Лобастов Г. Педагогические этюды. – М., 2001.

УКРАЇНА І СВІТ:
ГЕОПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

УДК 321.01:316.722

КОНЦЕПТ «ЦИВІЛІЗАЦІЇ» В СУЧАСНОМУ
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Шевченко О.К.

У статті розглядається концепт «цивілізації» у трьох типах дискурсів: академічному, геополітичному та пропагандистському. Аналізується фундаментальна різниця в змістовному «наповненні» концепту залежно від того, в якому з цих дискурсів цей концепт використовується. Виявляється небезпечний маніпулятивний потенціал, який криється у використанні цивілізаційної риторики в сучасній пропаганді.

Ключові слова: *цивілізаційний підхід, культурно-історичний тип, геополітика, принцип сили та панування, міфологема «цивілізаційного вибору».*

The article deals with the concept of «civilization» in academic, geopolitics and propagandistic discourses. The author analyzes the fundamental difference of the meaning of this concept depending on the discourse it is used in. It is also revealed the dangerous «manipulative» potential, connected with the use of civilization rhetoric in modern propaganda.

Keywords: *civilization approach, cultural-historical type, geopolitics, the principle of the power and domination, the myth of the «civilization choice».*

Стаття присвячена розгляду концепту «цивілізації» як одного з найпоширеніших не тільки в академічному дискурсі, а й у політичному та журналістському жаргоні. Серед багатьох досліджень, присвячених цивілізаційній проблематиці, видається цікавою книга О. М. Андреевої «Національна безпека України в контексті національної ідентичності та взаємодії з Росією» [1], де цій проблемі присвячений цілий розділ. Оскільки в цій роботі міститься низка положень, то вважаємо за доцільне почати наш розгляд цієї проблеми з їх стислої рецепції. Авторка слушно